

Дорога з Прилук на Суми лісиста, з горбами, долинами, озерами й байраками. Обабіч неї кілометрів за п'ять був колись хутір Шептуни. Вікові дуби, голосні осики й берези підступали до самих порогів. Хатки тулилися на пагорбі, поблизу Устимової гори, а з другого боку внизу гомонів швидкий бурчак, за яким починався густий-прегустий ліщинник. З першими морозами кислички і дикі грушки падали в бурчак, від чого він яснів і дивно пахнув. У тому бурчаку хуторяни викопали криницю, з якої пили воду.

Хат у Шептунах ніколи не замикали. А що до найближчого села було дві години ходу, то бували там рідко. Навіщо бити ноги чи морить коней, коли можна обійтися без того? Їхні діти восени та взимку жили при сільській школі у старій хаті. До них була приставлена баба, яка варила їсти і тримала порядок.

Півтора десятка дворів серед лісу, стайня та клуня, де тримали колгоспних телят, — ото й увесь хутір. Взимку його обступали голодні вовки, тоді чоловіки робили смолоскипи і кидали у вогнища порох, а влітку сюди прибивались агітатори, уповноважені й заготовані.

Хуторяни були незлобиві, віруючі й довірливі. Кожний чоловік умів збудувати хату, обробити поле й пошити теплий одяг та чоботи. Кожна жінка була повитухою і шептала від зубів, попереку та бешихи. Люди з навколишніх сіл часто приїздили до хутора через шептання, привозили дух ярмарків, магазинів і лікарень, дух чужого великого світу, який шептунівцям тільки снівся. Хуторянкам дякували за лікування, брали їхні трави, але, виїхавши за вербу, хрестились і обтрушували одяг.

До річі, саме з тієї верби й починався хутір. Щороку в тиждень Великої Трійці туди била блискавка. Верба була геть розтрощена, але щораз пускала нове пагіння й розросталася вшир.

Коли хтось у Шептунах колов кабанчика, то інші приходили й брали скільки треба. Коли в когось падала корова, то інші пропонували йому телички, і той вибирав кращу. Розказують, що якимсь хуторянин приїхав у село й побачив у магазині дзиґу. Грошей у нього не було, і він спитав у знайомого селянина, чи той не дасть. Селянин дав. Проходить півроку, селянин зустрічає хуторянина і нагадує про борг. Хуторянин був дуже здивований і не розумів, чого той хоче.

— Кажу, брат, я приїхав і побачив ту штуку. Вона прудко бігає. Я тебе спитав, чи є в тебе гроші. Ти сказав, що є і дав мені. Я купив ту штуку. Оце так, брат, було.

Хуторяни не повертали одне одному те, що брали, наприклад, свої вила чи сокиру кожен шукає у сусідському сараї сам. Але завше ділилися останнім і у великій роботі одне одному допомагали.

Коли почалася Велика Вітчизняна (того року блискавка не вдарила у вербу), всіх чоловіків забрали на фронт, а жінки та діти пекли для партизанів хліб, віддавали їм усі свої припаси — сушені опеньки з горищ, сушені суниці, картоплю, буряки й сало. Коли сорок третього року почали наступати радянські війська, один з партизанів у пориві вдячності написав на дощечці "Партизанський хутір" і прибив дощечку на вербі. Німці відступали, побачили той напис і розвернули дула танків на хутір. У небо знялися димарі, солом'яні дахи, відра, одяг. Вони проїхалися гусеницями по хатнищах і розстріляли з кулеметів тих, хто вцілів. Троє Радивонових дівчат — Шура, Наталка й Маруся — збігли вниз до бурчака, і там їх настигли кулі. Сільські похоронщики врятували Марусю, вона була сім разів поранена, але жива.

Для інших викопали одну велику яму і повкидали всіх, кого знайшли. Між собою говорили так:

— Треба було б поховати по-людськи, так де набрати тих труп?

— І хто їх робитиме, хто напиляє дерева?

— Не варто, хай лежать так. Серед них жодного путнього не було, або ворожити, або дурнуваті.

— Ні, ти не скажи, вони таки щось знали. Як у них городи родили, як гнулися яблуні од яблук. А діти в них мерли? Ні. В них ніколи діти не мерли, чуєш.

Проте всіх убитих не познаходили і віддали землі хіба що половину хуторян.

Ніхто з чоловіків не повернувся до Шептунів живим, а вітер розвіяв попелища, сніги й дощі майже розрівняли хатнища. З часів війни тут рідко бувала людина, ніхто не рубав поблизу дрова, ніхто не ставив пасіку.

П'ятдесятого року голова колгоспу наказав розорати хуторище і приєднати його до поля, щоб там не росли бур'яни та не плодилася звірота. Григорій Суконний розповідає: "Я був тоді ще парубчаком, виїжджаю на поле, загнав трактора і взяв попід ліском. Коли це минаю виступ, метрів за сто бачу гурт людей, що стоять на хатнищі, посхилявши голови. Жінки були в білих сорочках, а чоловіки в спідньому одязі. Вони не рухались і не розмовляли, я від несподіванки дуже злякався, розвернув трактора і подався в село". Степан Макій: "Бригадир мене покликав і дуже сердито наказав, щоб ми з Грицьком переорали Шептуни. Інакше він скаже, які ми трудяки, голові. Ми поїхали. Перший круг узяли, наче й нічого, а тоді почулися крики, стогони, плачі. Я заглушив мотор і вийшов, начебто все затихло, лише вітер свистить. Вже добре бралось на весну, навіть трава зеленіла. Як рушив з місця, знову мовби голосять якісь люди. Голоси дужчали й дужчали. Ми щосили рвонули до села".

Бригадир довго сварився і гримав, а потім сів верхи і поїхав до колишнього хутора. Навпростець, лісами. Здалеку побачив біля могили садинок постать, а коли наблизився, впізнав Радивонову Марусю.

— Здрастуй, Марусино, давно ж я тебе не зустрічав. Як ти тут опинилася?

Дівчина стояла в драгті, ноги були обмотані ганчір'ям.

— Ось приїхала. Живу тепер тут.

— Де живеш? — здивувався бригадир.

— Тут, у лісі й живу. Тут мій дім.

— Ти б краще в село перебралася, може б, заміж вийшла.

— Знущаєтесь? Хто мене таку візьме? — тільки тепер бригадир побачив, що одна рука в неї зігнута й не розгинається. — Ви б узяли?

Бригадир закашляв, знічев'я зняв кепку і став вибивати з неї пиліг об коліно. А далі сердито:

— Так це твої штучки, ти хлопців звідси прогнала? Зізнавайся, я вас, шептунівських, добре знаю. Ти їм туману в очі і в вуха напустила?

— Дядьку, що ви таке видумали? Навіщо мені їх проганять, чи лісу мало? — зблиснула зеленим оком і побігла бур'янами до Устимової гори.

Вона вирила в горі нору, серед кущів глоду, так що ніхто не знав, де її схованка, так жила ще кілька років. Коли розорювали Шептуни, вона ходила по ріллі і збирала різні речі — гудзики, дужки з відер, рамки від

портретів, шматки одягу і взуття. А потім насипала могилу так високо, що було видно аж ген здалеку. І все сиділа там та плакала.

Пізніше її враз не стало. Може, вона замерзла у своїй землянці, бо ж морози стояли пекучі, а може, десь пішла чи поїхала по світах. Ніхто її не шукав і не журився за нею.

На початку шістдесятих парторг і голова колгоспу "Шлях до комунізму" вирішили перенести останки похованих серед поля хуторян у село, там зробити братську могилу і поставити пам'ятник. Приїхали чоловіки з лопатами двома підводами, тільки завернули за вербу, як зробилося їм моторошно, в піт укинуло, руки дрижать. Начальство бадьориться, а й саме перелякане.

Ось уже й могилу видно, а коні йшли, йшли та й стали. Ні руш. Хлопці з лопатами повставали з підвод, на коней кричать, батогами б'ють. Раптом така буря знялася, що піджаки з тіл зриває. Аж сиво навкруги. Дивляться, коли озимина попереду могили одгортається, як покривало. І відділяється від землі жінка в небесній накидці, висока, як Устимова гора. Стає перед могилою, застує її собою.

...Минуло років та років, могила стоїть серед поля, як стояла. І нині, кожної осені, коли ідуть туди сіяти або орати, беруть із собою хлібину. Перш ніж почати роботу, зупиняються біля пагорба, кладуть на нього буханець. Дозвольте, панове господарі, побути на вашій землі...